

Հին և Միջնադարյան Հայոց պետականությունների ընդհանուր բնութագիրը

Առաջին միասնական պետությունը Հայաստանում (Արարատյան
թագավորություն, Մ.թ.Ա. 9-6-րդ դարերում)

Մ.թ.ա. 3-1-րդ հազարամյակների ընթացք-մ Հայաստանը դասվեց աշխարհի հզորագ-յն եւ առաջատար երկրների շարքին: Մ.թ.ա. 9-7 դարեր-մ հայկական պետական-թ-նը զարգաց-մ ապրեց Վանա լճի հյ-սիսարեւելյան ափի գտնվող Վրենէշ քաղաքը դարձել էր Հայոց Վրամե թագավորի պետ-թյան մայրաքաղաքը (860-845թթ): Վրամեից հետո իշխան-թյ-նը անցավ Հայաստանի հարավային շրջանների կառավարողներին Վանտոս կամ Տ-շպա մայրաքաղաքով: Ներքին քաղաքական բարդ-թյ-ների հետեւանքով Հայկազ-նիների գլխավոր նյ-դը աստիճանաբար ամփոփվելով Վյորաբատ-մ եւ Գ-գարք-մ ինչպես նաեւ Աղձնիքի եւ Սաս-նի բարձրադիր շրջաններ-մ: Մինչեւ մթա 7րդ դարի կեսերը Հայոց պետ.-ն կառավարման գլխավոր դիրքը գիշեց իրենից նյ-դավորված տոհմերից մեկին՝ Վաս-րականի Վրծր-նիներին: Վանա լճի շրջակա ավազան-մ գտնվող Վան-Բիայնիլե դեռեւս Վրամե թագավորի տարիներին Հայոց թագ.-ն սահմաններն էին ասպատակ-մ Ասորեստանը ինչն էլ ավելի կենտրոնացվեց Հայկական -ժերն հարավ-մ: Վրամեին հաջորդած Սարդ-ր 1-ը (մ.թ.ա. 845-825թթ) սկսած Նախրի Բիայինա ավելի է հզորան-մ: Վրարատյան թագ.-ը որպես Հայոց պետական-թյան զարգացման ամբողջական երեւ-յթ միասնականացրեց այդ երկ- հասկաց-թյ-նները: Սարդ-ր 1-ը իրեն անվանել է Մեծ Վրքա, Շզոր Վրքա: Սարդ-րի հաջորդների հշա-ինի եւ Մեն-այի ժամանակ Վանի թագավոր-թյ-նը ավելի է հզորան-մ: Երկրի հոգեւոր կենտրոն է դառն-մ Վրդինի (Մ-ծածիր) Խալդ աստծո տաճարով: Մեն-այի օրոք Վանի թագավոր-թյ-նը վերելք է ապր-մ: Կառ-ցվ-մ են ջրանցքներ, ճանապարհներ, քաղաքներ: Նա Վրարատ լեռան ստորոտ-մ Վրաքսի աջ ափին կառ-ցեց Մեն-ախինիլի քաղաք-ամրոցը՝ Խալդին նվիրված տաճարով: Մեն-այի օրդի Վրգիշտի թագավոր-թյան տարիներին (մ.թ.ա. 786-764թթ) Վրարատյան թագավոր-թյ-նը դառն-մ է հզոր թագավոր-թյ-ն: Վրգիշտի թագավորի եւ նրա դաշնակիցներին հաջողվ-մ է հյ-սիսային Ասորիք-մ ճանապարհների վերահսկող-թյ-նը պահել իրենց մոտ: Նա հիմն-մ Երեբ-նի բերդաքաղաքը (782 մ.թ.ա.): Սարդ-րի 2-րդի եւ Ռ-սա 1-ի թագավոր-թյան տարիներին Վանի թագավոր-թյ-նը կորցն-մ է իր երբեմնի փառքը եւ հզոր-թյ-նը: Մ.թ.ա. 714 թ Ասորեստանի Սարգո 2-րդ թագավորը թափանց-մ է Երկրի խորքերը կողոպտ-մ Խալդ աստծո տաճարը, որի լ-րը ստանալով ըստ ասված տեղեկ-թյ-ների նա ինքնասպան է լին-մ: Մ.թ.Ա. 7-րդ դարի վերջերին Երկարատեւ պատերազմներից հետո Ասորեստանը աստիճանաբար թ-լան-մ է այդ ժամանակ հրանական Սարահարթի հյ-սիս-արեւմ-տք-մ Վտրպատական-մ հզորան-մ է հնդեվրոպական ցեղերից կազմված Մարակա--նը բատա կենտրոնով, իսկ Հայկական լեռնաշխարհ-մ Վրմեն-Շ-պրիա հզորան-մ է Հայկազ-նիների արքայատոհմը հանձին սկայորդ- օրոք եւ նրա օրդի Պար-յրի: Մ.թ.Ա. 612թ Պար-յրը դաշանկցելով Մարաստանի եւ Նոր բարելոնի թագավորների հետ մասնակց-մ է Ասորեստանի մայրաքաղաք Նինվեի կործանմանը: Այդ հաղթանակից հետո Պար-յր նահապետը (մ.թ.ա.

609թ) ճանաչվ-մ է Շայոց թագավոր Երկրի արեւմտյան մաս-մ: Իսկ Վանի թագ. գնալով թ-լան-մ եւ վերան-մ է պատմ-թյան թատերաբեմից:

Ուշագրավ է այն փաստը, որ Ասորեստանի կործան-մով վերան-մ է նաեւ Ուրարտ- անվան-մը: Ասորեստանի կործան-մից հետո մարերի Կիաքսար թագավորը ի հատ-ց-մն Պար-յր Սկայորդ- տված օգն-թյան նրան ճանաչ-մ է Շայոց թագավոր Արմեն-ծ-կրիա Երկր-մ: Այսպիսով Վանի թագավոր-թյան անկ-մից հետո առանց ընդհատման հաստատվ-մ է Երեւանդ-նիների թագավոր-թյ-նը եւ թագավոր է կարգվ-մ Երվանե Սակավակյացը: Ի պատիվ նրան արքայատոհմը կոչվեց Երվանդ-նիներ իսկ Խորենացին անվանեց Շայկազ-նիներ : Ըստ է-թյան սա արդեն հայախոս պետ-թյ-ն էր: Շայաստանի դաշնակցային հարաբեր-թյ-ները Մարաստանի հետ Երկատ չեն տել-մ: Մարաց թագավոր Աժդահակը Շայաստան է -ղարկ-մ իր զորավար Կյ-րոասին, (ով նաեւ իր թոռն էր) որին հաջողվ-մ է ձերբակալել Շայոց թագավոր Երվանդ 1-ին հարկերը չվճարել- համար: Երվանդի որդի Տիգրանը եւ Կյ-րոստը որսընկերներ էին, որի շնորհիվ Տիգրանին հաջողվեց ազատել հորը, ով խոստացավ վճարել կարկերն - տ-րքերը: Աժդահակը վախենալով Կյ-սրոսի եւ Տիգրանի մտերմ-թյ-թյ-նից սկսեց դավեր հյ-սել ինքն էլ դառնալով դրա զոհը: Կործանված Մարական նախկին թագ-ն ընդգրկմամբ Կյուրոսը հիմնադրում է Աքեմենյան պետությունը: